

Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2015

Kemal İnat

[Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü]

Özet

2015 yılında Türkiye'nin Ortadoğu politikasında yaşanan gelişmelerin ele alındığı bu yazıda, Türkiye'nin özellikle kendisini çok yakından ilgilendiren Ortadoğu sorunları konusundaki yaklaşımı analiz edilmiştir. Bu çerçevede Suriye ve Irak sorunları konusunda Türkiye'nin politikası açısından önem arz eden gelişmeler incelenmiş ve bu gelişmelerin Türkiye'nin İran gibi bölge ülkeleriyle ilişkilerine etkisi analiz edilmiştir. Aynı şekilde söz konusu sorunların Türkiye'nin ABD, Rusya ve Avrupa Birliği gibi küresel güçlerle ilişkileri açısından ne tür etkilerde bulunduğu da ele alınmıştır. Son olarak Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler de makale çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye | Ortadoğu | Suriye | Irak | İran | Ortadoğu Ekonomileri

Turkey's Middle East Policy 2015

Abstract

In this paper, which analyzes the Turkish foreign policy initiatives regarding the Middle East in 2015, the focus particularly lies on events that are of great importance for Turkey. In this framework Ankara's policies towards the Iraq and Syria problems are examined and also its effects on Turkey's relationship to regional states like Iran are matter of analysis. Also the question of how these problems influence Turkey's affairs with international actors like the USA, Russia and the European Union, is tried to be answered. Finally, the study explores economic ties between Turkey and the Middle East countries.

Keywords: Turkey ■ Middle East ■ Syria ■ Iraq ■ Iran ■ Middle East Economies.

Giriş

2015 yılında Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler Ankara’nın bu bölgeye yönelik politikasını giderek daha fazla zorlaştırırken, Türkiye her geçen gün artan oranda sorunların içine çekilmeye devam etti. Suriye’de Şubat ayı içerisinde gerçekleştirdiği bir operasyonla Süleyman Şah Türbesi’ni Türkiye sınırına yakın bir yere taşıyan Ankara, Rusya’nın Eylül sonundan itibaren Suriye’de muhaliflere karşı hava operasyonlarına başlaması ve Kasım ayı içerisinde bir Rus savaş uçağının TSK tarafından düşürülmesi sonrasında giderek daha fazla bu sorundan etkilenmeye başlamıştır. Rusya’nın Suriye iç savaşına doğrudan müdahil olması sonucu buradaki hareket alanı daralan Türkiye, ABD’nin PYD’ye destek veren politikasıyla da giderek savunma pozisyonuna sürüklenmiştir. İçeride PKK’nın terörist eylemlerini yeniden başlatması bu örgütün Suriye’deki uzantısı olan PYD’nin sınırlandırılmasını Türkiye açısından daha önemli hale getirmiş, ancak bu örgütün gerek Rusya ve gerekse Amerikan yönetimi tarafından desteklenmesi Ankara’nın işini zorlaştırmıştır.

Suriye sorununda karşı karşıya geldiği aktörlerden bir diğeri olan İran’la ilişkilerde de, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Nisan ayında gerçekleştirdiği Tahran ziyaretine rağmen gerginlikler söz konusu olmuştur. İran’ın Suriye, Irak, Lübnan ve Yemen’deki müdahaleci politikalarından rahatsız olan Ankara, yıl içerisinde kendisini giderek daha fazla Suudi Arabistan’ın yanında konumlandırmıştır. Suudi Arabistan öncülüğünde Yemen’de başlatılan hava operasyonlarına destek açıklamasında bulunan Türkiye, yine aynı ülkenin liderliğinde başlatılan “İslam ordusu” girişimine de destek vermiştir. Riyad ile Tahran arasında Suudi Arabistanlı Şii din adamı Ayetullah Nemr’in idamı dolayısıyla yaşanan krizde de Riyad’a destek veren bir tavır takınan Ankara, İran’ın Yemen’deki faaliyetlerini Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “İran bölgeyi domine etme gayreti içerisinde” şeklindeki ifadeleriyle eleştirmiştir.

Suriye Sorununda Yeni Aktörler

Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılından beri, Esed yönetimi ve ona destek veren güçlere karşı savaşan muhalifleri desteklemek suretiyle dolaylı olarak çatışmanın bir parçası olan Türkiye, doğrudan çatışmanın içine sürüklenme konusunda ise hep dikkatli davranmış, çok sayıda ülke DAES'e karşı mücadele bahanesiyle başlattıkları hava operasyonlarıyla doğrudan bu ülkedeki krize müdahil olurken geride durmayı tercih etmiştir. Ancak 2015 yılında yaşanan bazı gelişmeler Ankara'nın bu politikasında önemli zorlukları beraberinde getirmiştir. Özellikle Rusya'nın 30 Eylül'den itibaren başlattığı hava operasyonlarıyla çatışmanın doğrudan tarafı haline gelmesi ve 24 Kasım'da Türkiye hava sahasını ihlal eden bir Rus uçağının Türk savaş uçakları tarafından düşürülmesi Türkiye'nin Suriye politikasını zora sokmuş, Ankara'nın bu sorunun doğrudan parçası olmama yönündeki politikasının uygulaması zorlaşmıştır. Moskova'nın, iddia ettiğinin tersine DAES yerine Türkiye'nin desteklediği muhalif grupları doğrudan hedef alması ve yoğun hava bombardımanına maruz bırakması bu grupların gerilemesine yol açmıştır.

Rusya'nın bu saldırıları özellikle üç nedenden dolayı Türkiye'de ciddi öfke ve endişeye yol açmış ve Ankara'nın buna karşı tedbir alması yönünde iç kamuoyunda baskıyı artırmıştır. Öncelikle bu saldırılarda yoğun bir şekilde Türkmenlerin hedef alınması ve Türkmen yerleşim yerlerinin kaybedilmesi Türkiye halkında müdahale yönünde bir duygunun oluşması sonucunu doğurmuştur. İkinci olarak Rusya'nın yoğun hava saldırıları ve bu saldırılardan aldığı destekle Esed yönetimi güçlerinin karadan ilerleyişi Türkiye'ye yönelik yeni bir göç dalgasını beraberinde getirmiş ve bu da içeride hükümet üzerindeki baskıyı artırmıştır. Üçüncü olarak Rusya'nın saldırılarından güç ve destek alan bir diğer aktör olan PYD/YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde ilerleyişi ve Türkiye sınırındaki bölgelerin tamamını ele geçirmeye çalışması Ankara'nın güvenlik endişelerini artırmıştır.

PKK'nın Suriye uzantısı olarak görülen bu örgütün Türkiye sınırında de facto bir devlet kurması ve kurduğu bu yapının sınırlarını sürekli genişletmesi Türkiye içerisinde PKK'ya karşı verilen mücadeleyi önemli oranda zafiyete uğratacak bir gelişmeydi. Bu nedenle Türkiye, PYD/YPG'nin Fırat'ın batısına geçme konusundaki girişimlerine askeri yöntemlerle cevap vereceğini ilan etti ve bazı durumlarda bunu uyguladı. Ancak Rusya'nın hava desteği sayesinde örgütün, DAES'in kontrolündeki Fırat'ın batısı yerine, Türkiye tarafından desteklenen ılımlı muhaliflerin kontrolündeki Afrin'in doğusunda ilerlemesi Esed-Rusya-PYD ittifakını ve önceliklerini göstermiş oldu. DAES'in geçici, mücadele edilmesi daha kolay ve hatta gerektiğinde işbirliği yapılabilecek bir aktör olduğunu keşfeden bu blok için Suriye'de asıl düşman Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar tarafından desteklenen muhaliflerdi. Çünkü bütün Suriye'yi "kalıcı" olarak kontrol etme ve yeni bir devlete dönüştürme potansiyeli olan DAES değil bu muhaliflerdi. Onlar tarafından kontrol edilen bir Suriye'de ise ne Rusya'nın nüfuzu, ne Esed yönetimi ne de otonom bir

PYD devleti olabilirdi. Bu nedenle kendilerince asıl büyük tehdit olan ılımlı muhalefete yöneldiler ve bu konuda açık bir ittifaka girdiler. Karşılarında kendi blokları kadar net ve kararlı bir blokun olmaması işlerini kolaylaştırdı ve kısa sürede muhaliflere karşı ciddi başarılar elde ettiler.

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinin bu konudaki tavrı Rusya ve yerel müttefiklerinin işini kolaylaştırırken Türkiye'yi Rusya gibi bir güçle karşı karşıya bırakmıştır. Washington yönetimi, 1991-1995 arasındaki Yugoslavya İç Savaşı sırasında Avrupalı müttefiklerinden esirgediği desteğini Suriye konusunda Rusya karşısında zorlanan Türkiye'den de esirgemiştir. Yugoslavya örneğinde, savaşın beşinci yılında nihayet müdahale etmeye karar vermesiyle Avrupalıları rahatlatan ABD aynı tavrı Suriye konusunda gösterip Rusya'ya karşı daha aktif bir politikaya yönelir mi bilinmez, ancak Suriye meselesinde Washington'un Ankara'yı rahatsız eden tavrı sadece Rusya saldırganlığı konusundaki pasif tutumu değil, aynı zamanda PYD/YPG konusundaki aktif politikasıdır.

Türkiye'nin, bu örgütün PKK'nın bir uzantısı olduğu ve ona verilen desteğin PKK'ya verilmiş olduğu konusundaki ısrarlarına karşı Amerikan yönetimi, DAES'e karşı savaşta önemli bir araç olarak gördüğü PYD/YPG'yi desteklemeye devam etmiştir. ABD, bir yandan PKK'yı terör örgütü olarak görmeye devam ettiğini ve bu örgütün Türkiye aleyhine faaliyetlerine karşı Ankara'nın yanında olmayı sürdüreceğini söylerken, diğer yandan PYD/YPG'yi terör örgütü olarak görmediğini ve DAES'e karşı desteklemeye devam edeceğini ifade etmiştir. Bu şekilde 2015 yılında Suriye meselesi Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde yol açtığı tahribatın bir benzerini Türk-Amerikan ilişkilerinde de meydana getirebilecek bir potansiyele sahip olmuştur. Rusya'nın PYD/YPG'ye verdiği desteğin nedeni çok açık iken Amerikan yönetiminin müttefiki Türkiye'yi kızdırmak pahasına ve belki de kaybetme riskine rağmen bu örgüte verdiği desteği sürdürmesinin sebepleri konusunda farklı yorumlar söz konusudur.

ABD'nin PYD/YPG'ye desteğinin görünürdeki nedeni, Washington'un bu örgütü Suriye'de en büyük sorun olarak değerlendirdiği DAES'e karşı savaşta önemli bir araç olarak görmesidir. Amerikan yönetiminin, Esed yönetimi ile DAES karşılaştırıldığında asıl sorun olarak ikincisini gördüğü, Esed yönetimine yönelik karşıtlığının ise giderek azaldığı bilinmektedir. Bu noktada Washington'un, Suriye'deki Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan tarafından desteklenen "ılımlı İslamcı" muhaliflerle Esed yönetimi arasında kimi tercih ettiği sorusunun cevabı ABD'nin Suriye, PYD ve bu bağlamda Türkiye politikasının anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Amerikan yönetiminin sözcüleri henüz "kararlı" bir şekilde Esed'in gitmesi gerektiğini, ancak bir geçiş dönemi için ona tahammül edilebileceğini vurgulasalar da, Rusya'nın saldırıları ve bu sayede ilerleyen rejim güçleri karşısındaki sessizlikleri "İslamcı" muhalifleri de Baas rejiminden daha büyük bir tehdit olarak gördüğünün bir göstergesi olarak yorumlanabilir. İşgal sonrasında Irak'ta yaptığına benzer şekilde kendi çıkarlarıyla ters düşmeyecek yerel aktörler arayışı

içerisindeki Washington, Suriye’de, güçlü bir halk desteğine sahip İslamcı gruplarla onların kimliklerine saygı göstereceği gerçekçi bir ilişki kurmak yerine, tabanı zayıf ancak seküler kesimlerle Suriye’nin geleceğini şekillendirme arayışı içerisindedir. Bu politika çerçevesinde PYD/YPG’ye verdiği desteği sürdürmesi Türk-Amerikan ilişkilerine daha çok zarar verecek ve iki ülkenin Suriye konusunda yapıcı bir işbirliği içerisine girmelerini engellemeye devam edecek gibi görünüyor.

Türkiye’nin Suriye politikasının şekillenmesinde Avrupa Birliği’nin etkisine gelince yapılması gereken ilk tespit, Brüksel’in Suriye meselesini esas olarak mülteciler ve terörizm çerçevesinde değerlendirdiği ve bu çerçevede Ankara’yı yönlendirmeye çalıştığı olmalıdır. Özellikle 2015 yazında Avrupa’ya yönelik olarak yoğunlaşan Suriyeli mülteci akını başta Almanya olmak üzere birçok AB ülkesinde ciddi endişelere yol açmış, gerek üye ülkelerin iç politikalarında gerekse AB siyasetinde önemli sorunlar oluşturmuştur. Mülteci karşıtlığı üzerinden siyaset yapan ırkçı ve yabancı düşmanı partilerin hızlı bir şekilde oy oranlarını artırmaları AB ülkelerindeki iktidar partilerini korkuya sevk ederken, bu soruna çözüm bulunması konusunda Türkiye kilit ülke olarak görülmeye başlanmıştır. Mültecilerin Avrupa’ya geçişine engel olması karşılığında Türkiye’ye mali yardım, AB üyeliğinin canlandırılması ve vize muafiyeti sözleri verilmiştir. Bu konu çerçevesinde iki defa Türkiye’yi ziyaret eden Almanya Başbakanı Angela Merkel, Türkiye’nin Suriye’de kurulmasını önerdiği güvenli bölgeye destek vermeye başlamıştır. Ancak Almanya ve diğer AB ülkelerinin çoğu da ABD gibi PYD/YPG’yi destekleyen politikalarını 2015 yılında da sürdürmüşler ve bu konuda Ankara’nın tepkisini çekmişlerdir. Paris saldırılarını DAESH’in üstlenmesi onların DAESH karşısında mücadele eden PYD’ye destek vermeleri için yeterli olmuş, Türkiye’nin “başka bir teröriste karşı savaşması bir terörist örgütü meşru kılmaz” şeklindeki itirazını görmezden gelmişlerdir.

Batılı ülkelerin, Esed yönetimi yerine DAESH ile mücadeleye odaklanmaları ve “İslamcı” muhalifler yerine PYD/YPG’ye destek vermeyi tercih etmeleri Esed-Rusya-İran-PYD bloğu karşısında savaşan muhaliflere destek konusunda Türkiye’nin giderek yalnızlaşmasına yol açmıştır. Bu konuda Katar ve 2015’te iyice arasını düzelttiği Suudi Arabistan, Ankara ile birlikte muhaliflere destek vermeye devam etmişler, ancak Suriye’ye doğrudan sınıırı olmayan bu iki devlet bu ülkedeki gelişmelerden Türkiye kadar olumsuz etkilenmemişlerdir. Özellikle Rusya’nın Suriye denklemine dahil olması ve bir Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesiyle Ankara, 2015 sonunda Suriye konusunda bir yol ayrımına gelmiştir. ABD ve Avrupa ülkelerinin desteği olmadan da, Rusya ile güçlenmiş Esed rejimi bloğuna karşı muhalifleri desteklemek ve bunun riskini üstlenmek seçeneklerden birini oluştururken, böyle bir riskin yüksek olduğunu düşünüp Suriye’deki aktif politikasını sınırlandırıp sadece kendi sınırlarını korumaya odaklanmak bir diğer seçenek olarak öne çıkmaktadır.

PYD/YPG'nin sürekli olarak Suriye'de kontrol ettiği toprakları genişletip ilan ettiği üç kanton arasındaki coğrafi bütünlüğü sağlamak suretiyle Türkiye'nin Suriye sınırına hâkim olmaya odaklanması ikinci seçeneği olanaksız kılıyor görünmektedir. Bu örgütün Türkiye-Suriye sınır hattına hâkim olması PKK'nın bu bölgeyi kontrol etmesi anlamına geleceği ve Türkiye'nin güvenliği açısından ciddi bir zafiyet oluşturacağı için Ankara'nın Suriye'de yaşananlara sessiz kalması mümkün değildir. Bu durumda bu ülkede yoğun hava saldırıları yürüten Rusya ile de doğrudan bir çatışma içerisine sürüklenmek istemeyen Türkiye için üçüncü bir seçenek olarak, İran ile Suriye sorununa diplomatik bir çözüm bulunması konusunda çalışmak hala zorlanması gerekli bir yol olarak ortada durmaktadır. Suriye'de Esad yönetimini iktidarda tutmakta zorlandığı bir dönemde Rusya'nın müdahil olmasından memnun olsa da Tahran'ın, Moskova'nın Suriye üzerindeki nüfuzunun kalıcı olması durumunda kendi etkinliğinin azalacağı endişesi söz konusudur. Bu nedenle Türkiye ve İran, sorunun önceki evrelerinde olduğu kadar olmasa da, halen daha Suriye krizinin çözümü konusunda etkili olabilecek aktörler olarak görünmektedirler. Ancak 2015 yılında yaşanan gelişmeler Ankara ile Tahran arasında bu tür bir işbirliğini daha da zorlaştırmıştır.

İran'la Artan Gerginlik

2015 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran ziyaretine rağmen Ankara ile Tahran arasındaki ilişkilerin bir önceki yıla göre daha da gerginleştiği görülmüştür. Özellikle Suriye sorunu konusunda ciddi bir rekabet ve çatışma içerisine sürüklenen iki ülke Irak ve Yemen gibi diğer bölge sorunlarında da birbiriyle çatışan politikalar izlemişler ve yeri geldiğinde karşılıklı suçlamalar yöneltmişlerdir. Her iki ülke medyasının da bu trende ayak uydurması ve karşı devlet politikalarını ve siyasetçilerini ağır şekilde suçlayan yayınlar yapması söz konusu olmuştur. Özellikle İran tarafında, Press TV gibi devlete ait yayın organlarında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve ailesinin değişik üyelerini hedef alan yayınların yapılması siyasi ortamın da gerginleşmesine yol açmıştır.

Türkiye ile İran arasında siyasi ve güvenlik alanında yaşanan gerginlikler ekonomik ilişkilere de yansımış ve 2015 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 10 milyar doların altına düşerek 2008 yılındaki düzeyin de gerisine inmiştir. Bu ticaret hacminde arka arkaya yaşanan üçüncü düşüş anlamına geliyordu. Hâlbuki bir önceki yıl imzalanan ve 2015 yılının başında yürürlüğe giren Tercihli Ticaret Anlaşması'nın iki ülke ekonomik ilişkilerine canlılık getirmesi bekleniyordu. Ancak siyasi ilişkilerin daha da kötüleşmesi beklenen bu iyileşme yerine ticaret hacminin daha da gerilemesine yol açmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran ziyareti öncesinde, bu ülkenin Ortadoğu politikalarını doğrudan hedef alacak şekilde 27 Mart tarihinde yaptığı açıklamalar Tahran'da tepkiyle karşılanmıştır. Erdoğan'ın "İran'ın bölgeyi domine etme gayreti içerisinde olduğunu, buna müsaade edilemeyeceğini ve İran'ın bu bakışımı değiştirip kuvvetlerini Yemen, Suriye ve Irak'tan çekmesi gerek-

tiğini” ifade etmesi İran’da bazı aşırı muhafazakâr çevrelerin söz konusu ziyaretin iptal edilmesi yönünde Cumhurbaşkanı Ruhani’ye baskı yapmalarına yol açmıştır. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Merziye Afham da, Erdoğan’ın sözlerinin “Teamüllere aykırı ve uygunsuz olduğunu” ve Türkiye’den bu konuda “ikna edici ve açık” bir yanıt istediklerini ifade etmiştir.¹ Bu tepkilerle rağmen Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Tahran ziyareti gerçekleşmiş, ziyaret sırasında Ruhani ve Hamaney ile görüşen Erdoğan gerek siyasi gerekse ekonomik konuları gündeme getirmiştir.

Türkiye ile İran arasında 2015 yılında gerçekleşen diğer üst düzey temaslar arasında, Başbakan Davutoğlu’nun 27 Eylül’de BM Genel Kurul toplantıları için gittiği New York’ta İran Cumhurbaşkanı Ruhani ile görüşmesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 21 Ocak’ta İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği 10. Toplantısı’na katılmak üzere Türkiye’de bulunan İran Meclis Başkanı Ali Laricani ile görüşmesi ve yine kendisinin Türkmenistan ziyareti sırasında İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İshak Cihangiri ile görüşmesi sayılabilir. İki ülke siyasetçileri arasında gerçekleşen bu temaslar gibi planlanan ancak gerçekleşemeyen ziyaretler de gündem oluşturmuştur. İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif’in 10 Ağustos’ta gerçekleşmesi planlanan Türkiye gezisinin son dakikada “programlardaki uyumsuzluk” gerekçesiyle ileri bir tarihe ertelenmesinin nedeni hakkında İran’da o tarihlerde devlete ait yayın organlarında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve ailesi hakkında yapılan karalama kampanyalarının etkisi olduğu yorumları yapılmıştır. Zarif’in aynı günlerde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir makalesinin bu ziyaretle ilgisi konusunda ise, bazı gazeteler gezinin iptalinin nedenlerinden birinin İran Dışişleri Bakanı’nın Cumhuriyet gibi muhalif bir gazetede yazması olduğunu ileri sürerken,² başka bazı gazeteler Zarif’in “gelmek yerine mesajımı Cumhuriyet üzerinden vermemi” tercih ettiğini yazmıştır.³ Bu konu çerçevesinde yapılan yorumlar Türk medyasında İran’a bakış ile ilgili yaşanan büyük dönüşümü göstermesi açısından da ilginç olmuştur. Uzun yıllar boyunca “Türkiye İran olmayacak” sloganlarıyla ve İran hakkında yaptıkları olumsuz haberlerle halkı İslamcı siyasetçilerden uzaklaştırmaya çalışan bir kesimin önde gelen aktörlerinden olan Cumhuriyet gazetesi sayfalarını İran Dışişleri Bakanı Zarif’e açarken, bu olumsuz kampanyanın içerdeki hedefi olan İslamcı siyasetçilere yakın medyada ciddi bir İran karşıtlığı gözlenmektedir.⁴ İran’a bakış konusunda yaşanan bu dönüşümde, İran’ın Ortadoğu siyasetinde özellikle son yıllarda yaşanan müdahaleci yaklaşım kadar Türkiye’nin iç siyasal dengelerinde yaşanan değişimin de etkili olduğu söylenebilir.

2015 yılında Türkiye ve İran’ın Suriye ve Irak politikaları nedeniyle sık birbirlerini eleştirdikleri görülmüştür. Türkiye’nin Şubat ayı içerisinde, Suriye toprakları içerisindeki DAES tehdidi altında kalan Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu’nu Türkiye sınırı yakınına taşımak için bu ülke topraklarında gerçekleştirdiği operasyon Tahran yönetimi tarafından Suriye’nin egemenliğinin ihlali olarak değerlendirilip eleştirilmiştir.⁵ Buna karşılık Başbakan Davutoğlu Mart ayında BM ve G-20 çerçevesinde temaslar için gittiği

New York'ta, “Evet, hepimiz yabancı savaşçılara karşıyız. Ama Lübnan'dan gelen, rejimi destekleyen yabancı savaşçılar olan Hizbullah'ın varlığına karşı yeterince şey yapıyor muyuz? Rejimi destekleyen, Irak'tan gelenlere karşı yeterince şey yapıyor muyuz? Suriye'de savaşmak için yetkililerini yollayan bazı ülkeler konusunda yeterince şey yapıyor muyuz?” ifadeleriyle özellikle İran'ı hedef alan suçlamalarda bulunmuştur.⁶

Tahran yönetimi Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde bir güvenli bölge oluşturulmasına yönelik yıl içerisindeki açıklamalarına da karşı çıkmıştır. Bu yönde haberlerin yoğunlaştığı Temmuz ayında İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Siyaset Komisyonu'nun Başkanvekili Mansur Hakikatpur, “Suriye'nin Türk askerlerinin mezarlığına dönüşmesini istemeyiz” sözleriyle Türkiye'nin söz konusu güvenli bölgeyi koruyamayacağını ima etmiştir.⁷ Ankara'nın Suriye konusundaki politikalarından rahatsızlığını bu şekilde dile getiren Tahran yönetimi Türkiye'nin Irak'taki faaliyetlerinden de memnun olmadığını değişik vesilelerle ifade etmiştir. Aralık ayında Türkiye'nin Musul yakınlarındaki Başika üssüne asker takviyesi yapması, İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Emir Abdullahiyan tarafından “yanlış bir hareket” olarak değerlendirilerek, bu tip davranışların terörizmle mücadeleye yardımcı olamayacağı ve bölgedeki kaosu daha da tırmandıracağı öne sürülmüştür.⁸ Türkiye'de terörle mücadele çerçevesinde yaşanan bazı gelişmeler de 2015 yılında İran'la ilişkilerin gelişimini olumsuz etkilemiştir. PKK'nın Temmuz ayında Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinde Türkiye-İran doğalgaz boru hattına yönelik saldırısında çıkan yangın nedeniyle boru hattı geçici olarak kapatılırken, aynı zamanda İran tırları ve İranlı yolcuları taşıyan otobüs ve trenler de aynı örgütün hedefi olmuştur. Bu saldırılarda çok sayıda tırın yakılması, bazı yolcuların yaralanması ve hayatını kaybetmesi İran tarafından tepkiyle karşılanmış ve Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi Rıza Hakan Tekin 19 Ağustos tarihinde İran Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak, kendisine İran vatandaşları ve taşıtlarının Türkiye topraklarında saldırıya uğramasından dolayı duyulan endişe aktarılmış ve Ankara'dan daha ciddi tedbirler alması istenmiştir.⁹ PKK saldırıları İran'ın Türkiye ile bazı sınır kapılarını geçici olarak kapatmasına da yol açmıştır. Ağustos ayı başında İran, Türkiye'de son iki haftadır yaşanan saldırılar nedeniyle Gürbulak, Kapıköy ve Esendere sınır kapılarını geçici olarak kapattığını duyururken,¹⁰ bu açıklamadan birkaç gün sonra İran Dışişleri Bakanlığı vatandaşlarına yönelik bir seyahat uyarısı yayımlayarak “Türkiye'nin doğusundaki son gelişmeler ve emniyetsizlik nedeniyle İranlılara kara yolu ile Türkiye'ye seyahat etmelerinden kaçınmalarını tavsiye” etmiştir.¹¹

Bağdat ve Erbil Arasında Sıkışan Irak Politikası

2015 yılında Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile ilişkileri gelişmeye devam ederken Bağdat yönetimi ile arasındaki sorunlar devam etmiştir. Bağdat ile sorunlu ilişkilerin temel aktörlerinden biri olan Nuri Maliki'nin başbakanlıktan uzaklaşması ve yerine Haydar Abadi'nin gelmesi

Türkiye ile merkezi Irak yönetimi arasındaki ilişkilerin normalleşmesini sağlayamamıştır. Bunun temel nedeni olarak, İran'ın Irak siyasetine müdahalelerinin Abadi döneminde de devam etmiş olmasının altı çizilebilir. Tahran'ın etkisi Bağdat yönetiminin Irak iç siyaset dengeleri ve bölgesel dengeler açısından gerekli olan hassasiyeti göstermesini engelleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etki nedeniyle Bağdat yönetimi içeride aşırı bir şekilde Şiilere dışarıda da aynı şekilde İran'a yaslanan bir politika izlemekte ve bu da Irak'ın istikrara kavuşmasını engelleyen bir sonuç doğurmaktadır. İçeride Şii kesimleri çok fazla öne çıkaran politikalar Sünni Arapların ve Kürtlerin dışlanmasına ve Bağdat'ta çıkarlarının temsil edilmemesine yol açarken, bu durum Sünni Araplar içerisinde geniş kesimlerin DAEŞ ve El-Kaide gibi örgütlere katılması ya da sempati duymasına, Kürtlerin ise federal Irak çatısı altında kalma isteğini iyice kaybetmelerine ve bağımsızlık yolunda daha kararlı adımlar atmalarına yol açmaktadır. Dışarıda İran'a çok fazla yaslanan politikalar ise hem Suudi Arabistan ve Türkiye gibi bölge ülkelerini hem de ABD'yi rahatsız etmektedir. Irak'taki bu hassas dengelere riayet etmeyerek ülkenin daha fazla kaosa sürüklenmesine yol açan bu politikaları uygulayan Maliki'nin Ağustos 2014'te iktidardan indirilmesi sonrasında hükümetin başına getirilen Abadi'den beklenen en önemli tavır Maliki dönemindeki bu ayrıştırıcı politikalara son verip ülkedeki dengeyi yeniden sağlayacak kapsayıcı politikalara yönelmesiydi. Ancak Tahran'ın devam eden etkisi Abadi'nin bu beklentileri karşılayacak adımları atmasını büyük ölçüde engellemiş ve Bağdat'ın gerek IKBY yönetimi gerekse Sünni Arapların ılımlı temsilcileriyle sağlıklı bir ilişki kurması mümkün olmamıştır. Bu durum IKBY ile ilişkilerini geliştirmek isteyen ve DAEŞ tehdidinde karşı ılımlı Sünni Arapların desteğini önemseyen Türkiye'nin Bağdat ile ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir.

Abadi'nin başbakan olmasıyla Ankara ile Bağdat arasındaki ilişkilerin normalleşeceği bekleniyordu ve önce Başbakan Davutoğlu'nun Kasım 2014'te gerçekleştirdiği Irak ziyareti ve ondan yaklaşık bir ay sonra Irak Başbakanı'nın Ankara ziyaretiyle bu beklentiler kuvvetlenmişti. Ancak yukarıda ifade edilen sebeplerden dolayı bu karşılıklı ziyaretler iki ülke ilişkilerindeki sorunların giderilmesini mümkün kılmamıştır. Türkiye'nin Irak politikasında öne çıkan hedefi, PKK terör örgütünün bu ülke topraklarındaki varlığının ortadan kaldırılması iken, ayrıca Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında Rusya ve İran'a olan bağımlılığın ortadan kaldırılması açısından Irak önemli bir alternatif olarak görülüyordu. PKK terörüne karşı mücadele konusunda Ankara ile işbirliği yapan Barzani yönetimi doğal bir müttefik olarak görülürken, bu ilişki Barzani'nin iktidardan devrilmesi için çalışan blokta yer alan Bağdat yönetimi ile Ankara'yı karşı karşıya getirmiştir. Abadi hükümeti Türkiye'nin Barzani yönetimiyle ilişkisini, Bağdat'ın Erbil üzerindeki etkisini sınırlandıran önemli faktörlerden biri olarak gördüğü için Ankara'nın bu tavrından rahatsız olmaya devam etmiştir.

Erbil yönetiminin Temmuz 2015'te, Bağdat'ın yükümlülüklerini yerine getirmedeği gerekçesiyle Kuzey Irak'tan çıkarılan petrolün IKBY tarafından

Bağdat'tan bağımsız olarak satılacağını açıklaması Ankara ile Bağdat arasındaki sorunları artıracak bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü merkezi Irak yönetiminin Türkiye'ye yaptığı suçlamaların başında, Ankara'nın Irak petrolünün IKBY tarafından yasadışı yollarla satışına aracılık yapması iddiası gelmekteydi. Petrol gelirlerinin paylaşımı ve IKBY bölgesinden çıkarılan petrolün bir kısmının Türkiye üzerinden satışı konusunda Aralık 2014'te Bağdat ile Erbil arasında yapılan anlaşma Ankara'yı büyük ölçüde rahatlatmış ve Irak merkezi yönetimiyle bu alanda yaşadığı sorunları ortadan kaldırmıştı.¹² Ancak 2015 yılında yaşanan yukarıda değinilen anlaşmazlıkla IKBY bölgesindeki petrolün satışı konusu Türkiye ile Irak arasında önemli bir sorun olmaya devam etmiştir.

Türkiye'nin Irak politikasında IKBY yönetiminin giderek öne çıkmasının önemli bir göstergesi bu yönetim başkanı Mesud Barzani'nin Aralık ayında gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinin kapsamı olmuştur. Çankaya Köşkü'ndeki karşılama Türkiye ve Irak bayraklarının yanında IKBY bayrağının da yer alması Barzani'yi Başbakan Davutoğlu'na "hassasiyetinden dolayı teşekkür" edecek kadar memnun ederken,¹³ IKBY başkanının Ankara'daki temaslarına Milli İstihbarat Teşkilatı'nı ziyaret ederek başlaması bu gezinin en önemli konusunun taraflar arasındaki güvenlik ilişkisinin güçlendirilmesi olduğunu göstermiştir. Bu güvenlik işbirliğinin bir ayağı PKK/PYD karşısında ortak hareket oluştururken diğer ayağında DAES'e karşı mücadelede atılacak adımlar yer almaktaydı. Erbil için de büyük tehdit oluşturan DAES'e karşı Türkiye'nin desteğini talep eden Barzani, o tarihlerde Türkiye'nin Musul yakınlarındaki Başika üssüne asker sevkiyatı konusunda Ankara ile Bağdat arasında yaşanan gerilim konusunda Türkiye'yi destekleyen açıklamalarda bulunmuştur: "Maalesef Türk askerlerinin Musul yakınlarına geçişi yanlış anlaşıldı. Daha önce de belirttiğim gibi bu durum gereğinden fazla abartılıp büyütüldü. Türk askerleri gönüllü Arap askerlerine askeri eğitim veriyordu. ... Bu konuda iki husus karıştırılıyor. Birincisi egemenliğin ihlal edilmesi ki buna biz de karşıyız. İkinci husus ise terörle mücadele bize yapılan yardımlardır. Bu iki husus birbirine karıştırılmamalıdır."¹⁴

Türkiye'nin Aralık ayında Başika üssüne asker sevkiyatını IKBY Başkanı Mesud Barzani bu şekilde terörle mücadele çerçevesinde atılan bir adım olarak görürken, Bağdat yönetimi Ankara'nın bu girişimine sert tepki göstermiştir. Irak Başbakanı Haydar Abadi'nin sözcüsü tarafından yapılan açıklamada, Türkiye'nin Başika'ya asker sevkiyatının izinsiz yapıldığı, bunun Irak'ın egemenliğinin ihlali anlamına geldiği, Irak'ta DAES'e karşı mücadeleyi yalnızca Iraklı güçlerin yürüttüğü ileri sürülüp DAES petrolünün Türkiye üzerinden kaçırıldığı iddia edilmiştir. Başbakan Abadi de, Türkiye'nin 48 saat içerisinde askerlerini çekmemesi halinde BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmak dahil olmak üzere her yolu deneyeceklerini ifade etmiştir. Irak Dışişleri Bakanı İbrahim Caferi ise daha da ileri giderek, "Egemenliğimiz için savaşmak zorunda kalırsak da buna başvurabiliriz" sözleriyle Türkiye'nin Irak'taki askeri varlığına tahammül etmeyeceklerinin işaretini vermiştir.¹⁵

Başika Krizi çerçevesinde Irak'taki aktörlerin verdiği tepkiler aslında Arap Devrimleri sürecinde Ortadoğu'daki bölgesel aktörler arasında yaşanan kutuplaşma çerçevesinde Türkiye'nin İran'la başka alanlarda girdiği rekabetin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Barzani yönetiminin Türkiye'ye fazla yaklaşmasından rahatsız olan Tahran ile Bağdat yönetiminin İran'a fazla yaslanmasından hoşlanmayan Ankara arasındaki bölgesel üstünlük mücadelesinin Musul/Başika ayağında Türkiye'nin attığı bu adım Tahran ve Bağdat'ı rahatsız etmiştir. DAESH'e karşı mücadele kapsamında 2015 yılında giderek artan bir şekilde Irak'taki faaliyetlerini artıran Tahran yönetimi, aynı mücadele kapsamında Ankara'nın Barzani yönetimi ve Sünni Araplarla işbirliği çerçevesinde bu ülkedeki askeri varlığını artırmasından rahatsız olmuştur. Federal bir devlet olan Irak'ın fiili durumun aksine, resmi olarak halen Bağdat tarafından yönetiliyor olması bu adımı atan Ankara'yı uluslararası camia karşısında zor duruma sokmuştur. Irak devleti adına konuşmaya yetkili olan Bağdat yönetiminin Türk askerlerinin çekilmesini talep etmesi, Barzani ve Sünni Arapların aksi yöndeki taleplerinden daha fazla etki doğurmuş ve Türkiye askerlerinin bir kısmını geri çekmek zorunda kalmıştır. Bu konuda Amerikan yönetiminin de Türkiye'ye gerilimi tırmandırmamak gerekçesiyle geri adım atması yönünde talepte bulunması, Ankara'nın Barzani ve Sünni Araplarla kurduğu ilişkiden Washington'un da rahatsız olduğunu göstermekteydi.¹⁶

Ekonomik İlişkiler

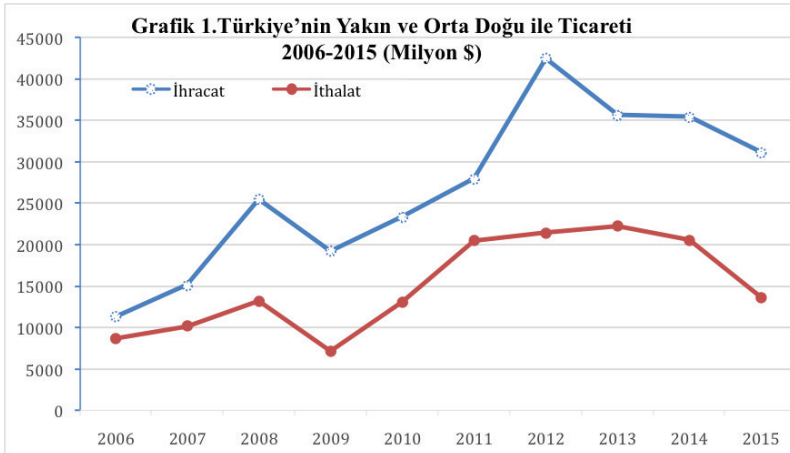
Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile 2015 yılındaki ticaretine bakıldığında yapılacak olan ilk tespit, ithalatta İran'ın, ihracatta ise Irak'ın belirgin bir şekilde öne çıktığıdır. İran'dan yapılan ithalat son yıllarda sürekli bir azalma eğilimi içerisinde olsa da, bu açıdan ikinci sırada bulunan Suudi Arabistan'dan yapılan ithalatın yaklaşık üç katı civarındadır. İhracat açısından bakıldığında ise Irak'a yapılan ihracatın ikinci sırada bulunan Birleşik Arap Emirlikleri'ne (BAE) yapılan ihracatın iki katına yakın olduğu görülmektedir. Irak'a yönelik ihracatın çok önemli bir bölümünü de IKBY bölgesine yapılan ihracat oluşturmaktadır. 2015 yılı itibarıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri Türkiye'nin toplam ihracatında yüzde 25,4'lük bir paya sahipken, bu ülkelerin Türkiye'nin ithalatındaki payı ancak yüzde 7,7'de kalmıştır. Bu durum dış ticaret dengesi açısından Türkiye'nin bu bölge ülkeleriyle ticaretinde önemli bir fazla verdiğini göstermektedir. 2015 yılında söz konusu bölgenin 19 ülkesi arasında sadece İran'la ticaretinde açık veren Türkiye dışı diğer ülkelerin tamamına, onlardan ithal ettiğinden fazla ihracat yapmıştır.

Tablo 1. Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile Ticareti (2011-2015 milyon \$)

	İhracat		İthalat		Ticaret Hacmi	
	2011	2015	2011	2015	2011	2015
İran	3.589	3.664	12.461	6.096	16.050	9.760
Irak	8.310	8.552	86	296	8.396	8.848
BAE	3.706	4.681	1.649	2.008	5.355	6.689
Suudi Arabistan	2.763	3.472	2.001	2.117	4.764	5.589
İsrail	2.391	2.698	2.057	1.672	4.448	4.370
Mısır	2.759	3.125	1.382	1.215	4.141	4.340
Cezayir	1.470	1.826	1.150	740	2.620	2.566
Fas	920	1.337	419	710	1.339	2.047
Libya	747	1.420	139	195	886	1.615
Suriye	1.609	1.523	336	51	1.945	1.574
Tunus	802	819	249	144	1.051	963
Ürdün	506	834	66	127	572	961
Lübnan	718	722	282	67	1.000	789
Katar	188	423	481	360	669	783
Kuveyt	297	482	270	141	567	623
Yemen	272	395	0,4	10	272	405
Umman	214	324	56	60	270	384
Bahreyn	160	225	111	104	271	329
Filistin	49	82	0,2	2	49	84
Toplam	31.470	36.604	23.196	16.115	54.665	52.719
Toplam Ticaretteki Payı	%23,3	%25,4	%9,6	%7,7	%14,5	%15

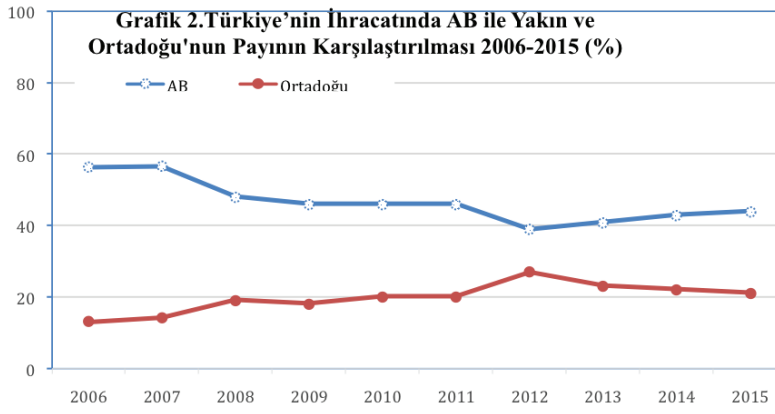
Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin Yakın ve Ortadoğu ülkeleri (Kuzey Afrika hariç) ile son 10 yıllık ticaretinin gelişimine bakıldığında ise, özellikle ihracatta ciddi bir artış göze çarpmaktadır. 2006 yılında 11,3 milyar dolar olan bu bölgeye yönelik ihracat 2015 yılında 31 milyar dolara çıkarken ithalattaki artış sınırlı olmuş, ancak 8,6 milyar dolardan 13,5 milyar dolara ulaşan bir yükselme söz konusu olmuştur (Grafik 1).

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

2006 yılında Türkiye'nin ihracatında yüzde 13 olan Yakın ve Ortadoğu ülkelerinin payı 2015 yılında yüzde 21'e çıkmıştır. Bu değişim iktidardaki AK Parti hükümetinin çok boyutlu dış politika yaklaşımı çerçevesinde, Türkiye'nin dış politikasında Batı'nın aşırı ağırlığını Ortadoğu gibi bölgelerle ilişkileri geliştirmek suretiyle dengeleme arayışının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı dönemde Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin ihracatındaki payının yüzde 56'dan yüzde 44'e düşmüş olması bu dengeleme politikasının bir başka göstergesi olarak görülmektedir (Grafik 2). Ankara'nın bu Batı dışındaki bölgelere Türkiye'nin dış politikasında ve özellikle de ekonomik ilişkilerinde olması gereken yeri verme arayışının bazı çevrelerde yol açmış olduğu rahatsızlık sonrasında başlatılan "eksen kayması" tartışmalarıyla Türkiye'nin bu politikasının engellenmesine yönelik olarak dışarıdan ve içerdiren gelen baskılar kısmen başarılı olmuş ve son dönemde Ortadoğu'nun Türkiye'nin dış ticaretindeki payındaki artış durmuş ve hatta gerileme söz konusu olmuştur. 2012 yılında Türkiye'nin ihracatında Yakın ve Ortadoğu ülkelerinin payı yüzde 27'ye ulaşmışken 2015 yılında bu oran yüzde 21'e düşmüştür. Aynı dönemde Avrupa Birliği'nin payında ise bir artış söz konusu olmuş, Türkiye'nin ihracatında 2012'de yüzde 39'lara kadar düşen AB'nin payı 2015'te yüzde 44'e yükselmiştir. Grafik 2'de görüldüğü gibi, Türkiye'nin ihracatında AB ile Yakın ve Ortadoğu ülkelerinin payları arasındaki makas 2012'den sonra yeniden açılmaya başlamıştır.

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Arap Devrimleri'nin Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ticareti üzerindeki etkisini anlamak için ise yeniden Tablo 1'e bakmak faydalı olacaktır. Bu tabloda, Arap Devrimleri'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkisinin henüz hissedilmediği 2011 yılı ile 2015'te Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ticaret rakamları karşılaştırılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yapılması gereken ilk tespit, söz konusu dönemde Türkiye'nin

İlgili bölgeye yönelik ihracatı yüzde 23,3'ten yüzde 25,4'e çıktığı, buna karşılık bu bölgeden ithalatı yüzde 9,6'dan yüzde 7,7'ye düştüğüdür. Bölgenin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı ise yarım puanlık artışla yüzde 14,5'ten yüzde 15'e yükselmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin toplam dış ticaret hacminin 375 milyar dolardan 351 milyar dolara düştüğü göz önüne alınırsa Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile ticarete yaşanan yaklaşık 2 milyarlık düşüşün önemsiz olduğu görülmektedir. İhracat açısından bakıldığında ise, Türkiye'nin söz konusu dönemde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine ihracatı yüzde 16,3'lük bir artış gösterirken, bu artış toplam ihracatındaki yüzde 6,6'lık artıştan çok daha yüksek olmuştur.

Tablo 1'deki rakamlar, Arap Devrimleri sürecinde 2011-2015 arasında Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin Suriye dışındaki bütün ülkelerine yönelik ihracatını artırdığı görülmektedir. Bu ülkelere, Libya, Yemen ve Irak gibi iç savaşların yaşandığı ülkelerle Arap Devrimleri sürecinde Türkiye'nin ciddi siyasi sorunlar yaşadığı Mısır, BAE ve İran da dâhildir. Suriye konusunda yaşanan ihracat düşüşü de oldukça sınırlı görülmektedir. Ancak bu durum Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ticaretinin Arap Devrimleri'nin bölgeyi sürüklediği istikrarsızlıktan olumsuz etkilenmediği anlamına gelmemektedir. Söz konusu dönemde Türkiye'nin bölgeden ithalatı ciddi şekilde azalırken, ihracatta yaşanan artış Ankara'nın dış ekonomik politikasının başarısına işaret etmekte ve siyasi sorunların ekonomik alana mümkün olduğunca yansıtılmadığını göstermektedir. Ancak Arap Devrimleri'nin başlamasından önce Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ticaretini geliştirme hızı düşünüldüğünde, bu süreçte bölgede yaşanan istikrarsızlığın ve siyasi sorunların Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliğini yavaşlattığı ve bunun da Türkiye'nin toplam dış ticaret rakamlarına olumsuz yansıdığı tespitini yapmak gerekir.

Notlar

- 1 Kemal İnat, "Türkiye'nin İran Politikası 2015", Burhanettin Duran ve Kemal İnat (edits.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2015, SETA Yayınları, 2016.
- 2 "Saray istemedi Zarif gelmedi", *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 2015.
- 3 "Zarif gelmedi, mesajını Cumhuriyet'ten verdi", *Star*, 11 Ağustos 2015.
- 4 Bu olumsuz algı konusundaki örnekler için bkz. Kemal İnat, "Türkiye'nin İran Politikası 2015", Burhanettin Duran ve Kemal İnat (edits.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2015, SETA Yayınları, 2016.
- 5 "İran: Türkiye, Suriye topraklarını ihlal etti", *Milliyet*, 23 Şubat 2015.
- 6 "Davutoğlu'ndan 'İran' çıkışı", *Hürriyet*, 6 Mart 2015.
- 7 Kemal İnat, a.g.m., s. 138.
- 8 "İran'dan Türkiye'ye tepki: İzin alınmalıydı", *Habertürk*, 6 Aralık 2015.
- 9 "İran'dan Türkiye'ye 'PKK terörü' notası", *Hürriyet*, 21 Ağustos 2015.
- 10 "İran, Türkiye sınırını kapattı", *Milliyet*, 4 Ağustos 2015.
- 11 "İran'dan Türkiye için seyahat uyarısı", *Radikal*, 8 Ağustos 2015.
- 12 Ali Balci, R.T. Gürler ve Zana Baykal, "Türkiye'nin Irak Politikası", Burhanettin Duran ve Kemal İnat (edits.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2015, SETA Yayınları, 2016, s. 172.
- 13 "Mesut Barzani'nin 'bayrak' heyecanı", *Haber7*, 11 Aralık 2015.
- 14 "Barzani: IŞİD'e karşı Türkiye ile anlaştı", *Milliyet*, 11 Aralık 2015.
- 15 Kemal İnat, a.g.m., s. 145.
- 16 "ABD: Türkiye acilen Başika'dan çekilmeli", *BBC Türkçe*, 17 Aralık 2015.